

De naam van ‘Gymzaal Noord’

Rapportage over de rol van burgemeester A.J. Hoogkamp van Veendam in de Tweede Wereldoorlog

Doeko Bosscher

Groningen / Veendam, 15 augustus 2015

Inhoud

1. Inleiding en probleemstelling
2. Veendam aan de vooravond van de oorlog
3. J.A. Hoogkamp
4. De Tweede Wereldoorlog
5. De Jodenvervolging
6. Bevrijding en Militair Gezag
7. Beschuldigingen tegen Hoogkamp
8. Staking
9. Berisping en herbenoeming
10. Het afscheid in 1963: de ‘Burgemeester Hoogkamp School’
11. De nieuwe naam van ‘Gymzaal Noord’
12. Slotopmerkingen
13. *Over de auteur*

Voor deze rapportage is, naast boeken en artikelen, gebruikgemaakt van archiefdossiers in het Nationaal Archief (Den Haag), het NIOD (Amsterdam), de Groninger Archieven (Groningen) en het archief van de gemeente Veendam. Er zijn in het rapport geen bronverwijzingen opgenomen, maar op verzoek (mail aan: d.f.j.bosscher@rug.nl) kunnen de dossiernummers worden verstrekt. Een aantal dossiers is beperkt toegankelijk. Hiervoor geldt een aanvraag- en goedkeuringsprocedure.

1. Inleiding en Probleemstelling

Op 1 september 2009 wordt aan de Voormolenstraat in Veendam-Noord een nieuwe gymnastiekzaal / sporthal in gebruik genomen. De hal heeft dan nog geen echte naam. De voorlopige aanduiding is ‘Gymzaal Noord’ of ‘Gymvoorziening Noord’, maar er wordt gezocht naar iets beters. In de aanloop naar de officiële opening van de sporthal in september 2010 wordt een prijsvraag uitgeschreven en komt ‘de Hoogkamp’ uit de bus. Enkele jaren daarna maakt een groep burgers bezwaar bij de gemeente. Zij beschouwen de definitieve naam als een onverdiend eerbewijs aan burgemeester J.A. Hoogkamp, die tijdens de Tweede Wereldoorlog in functie bleef. Volgens de critici was Hoogkamp te pro-Duits, of in ieder geval te meegaand tegenover de Duitse bezetters. Zij dringen aan op naamsverandering van de sporthal.

Het gemeentebestuur wil zorgvuldig met deze kwestie omgaan. Om te kunnen beoordelen of de naam ‘de Hoogkamp’ moet vervallen, laten Burgemeester en Wethouders een feitenonderzoek instellen naar (1) de houding van burgemeester Hoogkamp in de jaren 1940-1945 en (2) het oordeel dat er na afloop van de oorlog over hem is geveld. Hiermee wordt hopelijk een bijdrage geleverd aan het te hanteren afwegingskader.

De opdracht is gegeven op 18 juni 2015. Het onderzoek ging eind juni van start. Er zouden jaren aan kunnen zijn besteed, maar dat is niet nodig als de vraag zich beperkt tot de kern van de zaak: was Hoogkamp een dubieuze burgemeester? De archieven in Den Haag, Amsterdam, Groningen en Veendam geven voldoende duidelijkheid om voor 1 september 2015 verslag uit te brengen. Duidelijkheid over de belangrijkste *feiten*. De uiteindelijke beslissing of de naam ‘de Hoogkamp’ al dan niet wordt geschrapt is politiek van aard. Dit onderzoeksverslag is niet bedoeld om daarover een concreet advies te geven. Elke beslissing komt neer op het tegen elkaar wegstrepen van argumenten. Dit neemt niet weg dat er een knoop moet worden doorgehakt, want tussen het wel of niet handhaven van de huidige naam van de sporthal bestaat geen tussenweg. In deze rapportage wordt geprobeerd de gang van zaken tijdens de oorlog en daarna zo objectief mogelijk te reconstrueren. Zo ontstaat een duidelijker beeld van het handelen van Hoogkamp en de ernst van zijn falen. Dat hij fouten heeft gemaakt staat formeel al vast, doordat hij in 1946 van het bevoegd gezag een ‘berisping, zonder openbaarmaking’ kreeg.

2. Veendam aan de vooravond van de oorlog

De tweede Wereldoorlog breekt voor Nederland feitelijk pas uit op 10 mei 1940, als de Duitsers ons land aanvallen. Maar eigenlijk is de oorlog dan al driekwart jaar gaande, namelijk vanaf 1 september 1939, de dag dat Duitse legereenheden de grens met Polen oversteken. Het dreigt al meteen een ‘wereldoorlog’ te

worden, want Engeland en Frankrijk hebben garanties gegeven voor de Poolse veiligheid. Niettemin wordt er, afgezien van het bloedbad dat in Polen zelf wordt aangericht, eerst nog maar nauwelijks gevochten. Deze periode, die voortduurt tot 9 april 1940, als het Duitse leger Denemarken en Noorwegen aanvalt, wordt ‘de Schijnoorlog’ (‘Phoney War’) genoemd. Vanaf het moment dat de strijd in Scandinavië begint kan ook Nederland er vast op rekenen bij de oorlog betrokken te raken, ook al is het formeel ‘neutraal’ en is het in 1914 wel gelukt buiten het conflict te blijven.

In Veendam, een gemeente met op dat moment ongeveer 14 duizend inwoners, gaat burgemeester A.J. de Zee in het voorjaar van 1939 met pensioen. De Zee, een vriendelijke, enigszins ouderwetse ‘magistraat’, heeft in zijn gemeente veel krediet. Vooral in de rol van burgervader komt hij goed tot zijn recht, zoals blijkt als kort na zijn benoeming (1921) bij een ontploffing in de dextrinefabriek van Wilkens in Ommelandervijk acht doden vallen. De Zee troost de nabestaanden op een manier die bewondering afdwingt.

Bij de nadering van het pensioen van De Zee in 1939 komt de Commissaris van de Koningin in Groningen, Hans Linthorst Homan, tot de conclusie dat Veendam toe is aan een raadsvoorzitter met meer visie en meer bestuurskracht. De gemeente kampt met allerlei problemen, zoals aanhoudende werkloosheid en armoede, achterblijvende industrialisatie en een tekortschietende infrastructuur (wegen en kanalen). De bevolking is onvoldoende geschoold - of *verkeerd* geschoold - voor het soort arbeid dat de toekomst heeft. Daardoor heerst er malaise. Er moet dus iemand aan het roer komen te staan die de weg wijst uit het dal. Dit temeer omdat Veendam niet zomaar een gemeente is. Het is de hoofdplaats van de Veenkoloniën, maar ook een soort brug tussen de stad Groningen en die Veenkoloniën. In deze proeftuin, op de grens tussen de stedelijke cultuur (Groningen) en de ‘achtergebleven’ veengebieden, wordt geëxperimenteerd met moderne industriële technieken en producten. Wat in Veendam gebeurt heeft volgens Linthorst Homan invloed ‘in wijde omgeving’. Bovendien bespeurt de Commissaris in Veendam een eigenzinnigheid die om leiderschap vraagt. Het economische en het culturele leven staan daar ‘hooger dan in de meeste andere gemeenten’. De gemeente is zich daarvan bewust, ‘misschien wel al te zeer bewust’. Veendam voelt zich ten onrechte ‘wel eens zóó voornaam, dat het de ware proporties uit het oog verliest’. Het verbaast Linthorst Homan dan ook niet dat hij vanuit de gemeenschap bij de nadering van de burgemeestersvacature veel ongevraagde verzoeken, tips en goede raad ontvangt, uit alle lagen van de bevolking. Het strookt met zijn beeld van het eigenwijze Veendam.

De vacante functie trekt een flink aantal sollicitanten aan, onder wie niet minder dan zes zittende burgemeesters. Drie van die zes komen uit Groningen, een provincie met op dat moment nog 57 gemeenten. [Ter vergelijking: nu (2015) zijn dat er nog maar 23 en het zullen er in de toekomst waarschijnlijk nog minder worden.] Burgemeester Geert Wisman van Nieuweschans, een van de

sollicitanten, wordt door Linthorst Homan hoog aangeslagen, maar hij valt af omdat teveel ingezetenen van Veendam ‘in vorming en ontwikkeling boven hem staan’. Wisman zal niet lang nadat Veendam aan zijn neus voorbijgaat in Meppel worden benoemd (1940), waar hij, net als Hoogkamp in Veendam, tot het eind van de oorlog aanblijft. Dat aanblijven wordt hem na de bevrijding niet principieel aangerekend (evenmin als Hoogkamp), wel krijgt hij (evenals Hoogkamp) het verwijt dat hij teveel concessies heeft gedaan aan het bezettingsregime. Hij wordt geschorst en na een lange beroepsprocedure bestraft met ‘ongevraagd eervol ontslag’.

Uiteraard houdt Linthorst Homan in 1939 ook rekening met de politieke verhoudingen. In de gemeenteraad van Veendam is de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP), die bij de laatste raadsverkiezingen zes zetels (2373 stemmen) heeft behaald, verreweg de grootste partij. Daarna komen de Anti-Revolutionaire Partij (ARP; twee zetels, 801 stemmen) en de Vrijzinnig-Democratische Bond (VDB; ook twee zetels). De Liberalen, de Christelijk-Historische Unie (CHU), de Christelijk-Democratische Unie (CDU), de Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP) en de Werkloozenpartij (de vijfde partij in stemmental) hebben alle één zetel. De nationaal-socialistische NSB is niet in de raad vertegenwoordigd, wat komt doordat de steun voor die partij recentelijk sterk is teruggelopen. Bij de verkiezingen voor Provinciale Staten van 1935 kreeg de NSB in Veendam nog 747 stemmen en bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer van 1937 nog 571; de NSB kwam in Veendam toen in stemmental op de vijfde plaats. Na 1937 gaat het bergafwaarts. De stemmen die de NSB verliest gaan merendeels naar de CDU, die bij de Provinciale Statenverkiezingen van 1939 in stemmental stijgt van 344 (1935) naar 866. De plotselinge populariteit van de CDU in Veendam dankt die partij aan haar radicale opstelling ten gunste van hypotheekboeren, landpachters en middenstanders, die het door de economische crisis niet minder zwaar te verduren hebben dan de arbeiders. Ook veel hogere ambtenaren stemmen op de CDU.

De SDAP mag in Veendam dan de grootste partij zijn, Linthorst Homan wil in 1939 geen socialist tot burgemeester benoemen. In zijn woorden: ‘Ik durf voor deze gemeente niet overgaan tot het aanbevelen van een sociaal-democratischen sollicitant, hoewel de politieke structuur der gemeente daartoe wel aanleiding zou kunnen geven. (...) Ik meen, dat het burgemeesterschap van Veendam niet tezeer in politieke handen moet zijn’, temeer omdat er in Wildervank al een SDAP-burgemeester zal worden benoemd. ‘Ik zie bij de sociaal-democratische kandidaten niet iemand, die m.i. breed genoeg is en (...) doortastend genoeg’ om deze bezwaren terug te dringen.’

Zoals reeds vermeld heeft Linthorst Homan ook vanuit de bevolking van Veendam ongevraagd suggesties ontvangen. Aanbevolen zijn onder anderen de Veendammer advocaat (en toekomstige kantonrechter in Zuidbroek) E.J. Bulder (volgens de Commissaris ‘te gemoedelijk en te zacht en ook niet steeds

doortastend genoeg’) en de Secretaris van de Kamer van Koophandel, M. Bakker (‘niet voldoende ruim van ontwikkeling’ en ‘staat niet genoeg boven de mensen’).

3. J.A. Hoogkamp

De keuze valt uiteindelijk op een lid van de VDB (‘sinds lange tijden de politieke overtuiging der Veendamsche burgemeesters’, schrijft Linthorst Homan in zijn voordracht), namelijk de 40-jarige J.A. Hoogkamp uit Leeuwarden. Zoals gebruikelijk is de voordracht tweehoofdig. Op de tweede plaats staat de veel jongere J. Klasesz (32 jaar), commies ter secretarie in Groningen.

Hoogkamp wordt per 16 mei 1939 in Veendam benoemd. Hij is gehuwd met E.J. Talsma en heeft een zoon. Het gezin vestigt zich in de ambtswoning, Stationsstraat 3 - de inhouding op de wedde voor het woongenot (‘huur’) bedraagt 46 gulden per maand. Hier zal Hoogkamp blijven wonen tot zijn pensionering in 1963.

Johan Anne Hoogkamp, geboren op 2 juli 1898 in Den Haag, groeit op in Heerenveen, waar zijn vader zelfstandig bakker is (‘Bakkerij Hoogkamp’). Het liefst wil hij in dienst treden bij de Spoorwegen, maar zijn kleurenblindheid maakt dat onmogelijk. Na de HBS in Heerenveen verwerft Hoogkamp de *Akte van Bekwaamheid in de Gemeente-administratie van de Nederlandsche Vereeniging voor Gemeentebelangen*, zoals de latere VNG dan nog heet. Hij werkt vervolgens bij diverse gemeenten, merendeels in Friesland (Schoterland [Heerenveen], Doniawerstal, Lemsterland, Smallingerland), en komt tenslotte terecht in Leeuwarden. Daar werkt hij zich op tot hoofdcommies-verificateur en chef van de gemeentelijke financiële administratie. Hij valt op als een serieuze en deskundige ambtenaar. Tegen het einde van de jaren dertig vindt Hoogkamp de tijd rijp om te solliciteren naar een burgemeesterschap. De kans op een benoeming is niet groot. Er zijn veel belangstellenden. De doorzetters moeten meestal diverse keren in jacquet op bezoek bij een Commissaris van de Koningin om hem te overtuigen van hun kwaliteiten. Dit circuit doorloopt ook Hoogkamp. Na een aantal mislukte pogingen solliciteert hij in de provincie Groningen tegelijk naar Wildervank en Veendam. Deze keer met succes. Linthorst Homan draagt – zoals al vermeld – voor Wildervank wel een sociaal-democraat voor (Hendrik de Wit), maar Veendam gaat naar de VDB. Dat komt Hoogkamp goed uit, want in vergelijking met Wildervank is Veendam de hoofdprijs.

Op 25 mei 1939 om 15 uur wordt hij door locoburgemeester Frans Spiekman (SDAP) in een bijzondere raadsvergadering geïnstalleerd. Zijn vrouw heeft bij het betreden van het gemeentehuis bloemen gekregen uit handen van Jan Frederik Eenjes, de zoon van de inwonende conciërge (Berend Eenjes) – na de oorlog een geduchte tegenstander van Hoogkamp. Het oudste raadslid (Th.

Tjabbes) spreekt hem toe namens de raad en ook de andere wethouder (Engbert Duintjer) en de gemeente-secretaris (Jan Meijer) voeren kort het woord. Daags daarna wordt hij opnieuw hartelijk ontvangen tijdens een soort kennismakingsreceptie op het gemeentehuis.

Tijdens de installatie van Hoogkamp spreekt Spiekman over ‘zwarte schaduwen welke er, in het algemeen, over de wereld hangen’. Dat is geen woord teveel gezegd. Al een paar maanden nadat Hoogkamp in Veendam is begonnen, breekt in het oosten van Europa de oorlog uit en worden in Nederland bij wijze van voorzorg de strijdkrachten gemobiliseerd. De toestand brengt met zich mee dat Veendam per 1 september 1939 officieel ‘in staat van oorlog’ wordt verklaard. In dat kader treedt een ‘bijzondere rechtstoestand’ in werking, die het militaire en het burgerlijke bestuur meer bevoegdheden geeft. De spanning stijgt daarna steeds verder en aanvullende maatregelen tot versterking van het gezag zijn nodig. In april 1940, een maand voor de Duitse inval, wordt Hoogkamp ‘politiecommandant’ in alle tien gemeenten van het district Veenkoloniën. In de andere negen gemeenten zijn de burgemeesters geen ‘hoofd van de politie’ meer.

4. De Tweede Wereldoorlog

Groningen is de eerste provincie die op 10 mei 1940 geheel in Duitse handen valt. Veendam maakt daardoor geen oorlogshandelingen mee. Van de ene op de andere dag is de bezetting een feit. Er sneuvelen wel vier militairen uit de gemeente in de strijd die in andere delen van het land woedt.

Kort na de capitulatie op 14 mei melden de Duitsers zich op het Provinciehuis officieel als de nieuwe machthebbers. Commissaris Linthorst Homan is geen sympathisant van het nationaal-socialisme, maar er gaat van hem weinig inspiratie uit om de bezetters met argwaan, laat staan met verzet, tegemoet te treden. Hij dringt er bij de burgemeesters in de provincie op aan het normale leven zoveel mogelijk doorgang te laten vinden. Dat is op zichzelf niet verdacht, want de instructies die het kabinet achterlaat als het naar Londen uitwijkt (en die gebaseerd zijn op het z.g. *Landoorlogreglement* en de ‘Aanwijzingen van 1937’ [*Aanwijzingen betreffende de houding aan te nemen door de bestuursorganen van het Rijk, de provinciën, gemeenten, enz.*]) verlangen van alle bestuurders dat zij hun taken zo goed en zo kwaad als dat gaat voortzetten. Maar Linthorst Homan lijkt de nieuwe situatie te willen aangrijpen voor hervorming van de bestuursverhoudingen. Op 21 mei, een week na de capitulatie, vindt onder zijn leiding op het Provinciehuis een vergadering plaats met alle burgemeesters, in aanwezigheid van de Duitse militaire commandant in Groningen (‘Feldcommandant’ *Oberstleutnant* Von Bonin), waar opdracht wordt gegeven ‘de situatie moedig te dragen’. Linthorst Homan voorspelt dat de bezetter ‘een karaktervolle houding’ hoger zal aanslaan dan kruiperigheid (‘on-Nederlandsche oogendienerij jegens den bezetter’. Hij

belooft Von Bonin ‘aller loyaliteit binnen de eeuwenoude eeregrenzen van een volk jegens zijn bezetter’. Von Bonin zelf zegt ‘als vriend te komen’ en probeert de angst voor de Nazi’s weg te nemen: ‘Het Nationaal-Socialisme is geen export-artikel, maar een beweging van zuiver Duitsch karakter. Met karakterlooze menschen wil hij niets te doen hebben’ en ‘de NSB en haar wenschen gaan hem niets aan’.

Dit blijken later allemaal mooie woorden zonder inhoud. Het militaire bewind maakt in Nederland plaats voor een burgerlijk bestuur, onder leiding van overtuigde nationaal-socialisten, die hun ideologie wel degelijk als export-artikel beschouwen. Arthur Seyss-Inquart wordt daarvan de hoogste gezagsdrager, met Hermann Conring als zijn vertegenwoordiger in Groningen (*‘Beauftragte des Reichskommissars für die Provinz Groningen’*). De ‘Commissaris der Koningin’ wordt per 1 augustus 1940 omgedoopt tot ‘Commissaris der Provincie’, want het koningshuis is in de ban gedaan. Linthorst Homan, die zich vanwege zijn bezigheden als leider van de Nederlandse Unie al een tijdje feitelijk heeft laten vervangen door loco-Commissaris Edzo Ebels, legt deze functie op 1 maart 1942 neer. Zijn opvolger is de NSB’er Christiaan Staargaard.

De democratie wordt afgeschaft, de politieke partijen verboden. De gemeenteraad van Veendam komt in 1940 nog een paar keer bijeen, voor het laatst op 23 december. Daarna tot na de bevrijding in april 1945 niet meer. In de eerste vergadering na het begin van de bezetting (13 juni 1940) herdenkt de raad de vier gevallen uit Veendam en gaat daarna zoveel mogelijk over tot de orde van de dag. In juli 1940 besluit het gemeentebestuur dat er dit jaar ‘gezien de bijzondere tijdsomstandigheden’ geen zomerkermis zal worden gehouden. Voor de rest klinkt er weinig door van de oorlog. Er staan alleen routinezaken op de agenda. Na de raadsvergadering in december is het definitief gedaan met de normale verhoudingen. Door de invoering van de ‘Achtste verordening van de Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied’ per 1 september 1941 (*‘Verordening 152/1941’*) resteren van het gemeentebestuur nog slechts een burgemeester en twee wethouders, die verantwoording afleggen aan de Commissaris en de *Beauftragte*. (Pas in 1953 krijgt Veendam een derde wethouder.) De wethouders zijn ambtenaren van de gemeente geworden. De burgemeester mag hen benoemen en ontslaan. In feite heeft de burgemeester het alleenrecht over alle bestuursaangelegenheden, maar hij wordt daarbij scherp in de gaten gehouden door Conring en Staargaard. Dat alleenrecht is dus een twijfelachtige eer. In Veendam blijven Hoogkamp en wethouder Spiekman in functie, maar Duintjer ziet geen taak meer voor zichzelf weggelegd en stapt op. Dit is *geen* protestactie tegen het besluit van zijn collega’s om door te gaan. Duintjer en Hoogkamp zijn in korte tijd vrienden geworden en dat blijft zo.

Alleen de NSB-burgemeesters zijn blij met de ‘Achtste verordening’, want met deze ruggesteun krijgen zij meer ruimte om de ‘nieuwe orde’ in te voeren. De burgemeesters van de oude garde beseffen dat zij op een hellend vlak

terechtkomen. Hun manoeuvreerruimte is gering en het afbreukrisico groot. Het duivelse dilemma dat opdoemt is: moet ik aanblijven en meewerken tegen wil en dank, of opstappen, met de zekerheid dat er dan een NSB'er wordt benoemd? Vanuit het door het kabinet achtergelaten Haagse bestuursapparaat, dat door de Nazi's grotendeels wordt gehandhaafd (maar dat ook steeds meer wordt gedwongen tot dienstbaarheid aan de Duitsers), is het advies consequent dat men de goede zaak het beste dient door geen ontslag te nemen.

Nederland telt 1050 gemeenten. In oktober 1942 hebben al meer dan 150 daarvan een NSB-burgemeester en dat aantal groeit gestaag (tot meer dan driehonderd aan het eind van de oorlog). Daarnaast zijn er een paar 'foute' burgemeesters zonder NSB-lidmaatschap. In bijna alle gevallen betekent de benoeming van een NSB'er onmiddellijk een verslechtering van de situatie. Van de weeromstuit gaan veel burgemeesters, mede op aansporing van hun hoogste ambtelijke chef, (te) ver in het voorkomen van moeilijkheden met de Duitse overheid. Die hoogste chef is K.J. Frederiks, een van de secretarissen-generaal aan wie het kabinet in 1940 het bestuur heeft overgedragen. Op zijn departement van Binnenlandse Zaken voert Frederiks, die daar al sinds 1931 de leiding heeft, een beleid van (te) lijdelijk verzet. Hij is zeker niet pro-Duits, maar na de oorlog zal de conclusie van de zuiveringscommissie toch zijn dat hij in zijn streven 'erger te voorkomen' bepaalde grenzen heeft overschreden. Ook hij krijgt 'ongevraagd eervol ontslag'. Frederiks zal zich daar tot zijn dood in 1961 niet bij neerleggen. Hij meent dat de 'stuurlui aan de wal' (de regering waarmee hij vijf jaar lang geen ruggespraak heeft kunnen houden, waardoor hij er helemaal alleen voor stond) hem onrechtvaardig hebben behandeld.

In Veendams buurgemeente Wildervank heeft burgemeester Hendrik de Wit nog wel meegewerkt aan het opstellen van lijsten van Joodse inwoners, maar in oktober 1942 neemt hij ontslag vanwege de wegvoering van Joden naar Westerbork. In zijn plaats wordt de fanatieke NSB'er G. Hulzebos benoemd. De Veendammers schrikken van de gevolgen, die zij van heel dichtbij kunnen zien. Zowel vanuit de burgerij als vanuit de secretarie wordt er daarna extra druk op Hoogkamp uitgeoefend om Veendam dit lot te besparen: blijf aan. Het is duidelijk welke keus Hoogkamp heeft gemaakt. Wel dient hij (naar eigen zeggen, na de oorlog) in 1943 zijn ontslag in, maar als Frederiks dit niet aanvaardt en hem dringend adviseert te blijven, laat hij de zaak op zijn beloop.¹

Welk motief bij Hoogkamp vooropstaat valt niet met zekerheid na te gaan. Is het angst voor de persoonlijke gevolgen van ontslag, zoals zijn critici van na de oorlog zeggen? (Zij vinden hem 'buitengewoon slap' en spreken van 'gebrek aan ruggegraat'). Of wil hij, zoals hijzelf en degenen die hem steunen volhouden, zijn gemeente niet in de steek laten? Vermoedelijk ligt de waarheid

---

¹ Hiervoor is geen schriftelijk bewijs te vinden. Dat zegt op zichzelf weinig, want aangezien de Duitsers de schriftelijke contacten tussen Frederiks en de Nederlandse burgemeesters intensief volgden, werden ontslagaanvragen vaak mondeling overgebracht. Dat Hoogkamp zijn ontslag heeft ingediend (en dat dit door Frederiks is geweigerd) wordt na de oorlog ook door enkele verdedigers van de burgemeester aangevoerd. Het is moeilijk na te gaan of zij zich baseren op eigen informatie of op wat Hoogkamp hun heeft verteld.

ergens tussen beide drijfveren in. Dit geldt niet alleen voor Hoogkamp, maar voor bijna alle (honderden) Nederlandse burgemeesters die niet opstappen. Naarmate er meer NSB-burgemeesters bijkomen, worden de negatieve consequenties steeds duidelijker. Ook de persoonlijke gevolgen van het actief tegenwerken van Duitse maatregelen worden zichtbaarder. In 1942 is de straf meestal nog beperkt (ontslag met verlies van pensioenrechten), maar vanaf 1943 komen daar vaak arrestatie en een vrijheidsstraf bij. Het opportunisme ligt dus op de loer. De verleiding zich uit eigenbelang aan het argument van ‘het minste kwaad’ vast te klampen is groot. Verderop in deze rapportage komt deze kwestie weer aan de orde.

Hoogkamp gaat in alles wat hij doet zo min mogelijk de confrontatie met de bezetter aan. Hij ijvert in geen enkel opzicht voor de ‘nieuwe orde’, maar pleegt alleen sabotage als het niet opvalt en er geen risico aan verbonden is. De boeren in het buitengebied zijn tevreden over zijn aanpak van de paardenvordering, omdat de burgemeester de schade met administratieve middelen tot een minimum beperkt. Ook bij de fietsenvordering probeert Hoogkamp omzichtig langs de Duitse eisen te zeilen. Hij waarschuwt soms een onderduiker voor een mogelijke huiszoeking. Maar behoedzaamheid staat voorop.

Tegen het eind van de oorlog komt er een moment waarop Hoogkamp lijkt op te veren. Op 19 januari 1945 krijgt Veendam van het Evacuatiebureau ‘De Drie Noordelijke Provinciën’ de taak ruim tweeduizend evacués uit Venlo (dat zwaar getroffen is door oorlogsgeweld) onder te brengen. Dit is eindelijk een opdracht waarvoor Hoogkamp zich zonder morele haken en ogen in kan zetten, al is niet elke Veendammer bij wie Limburgers worden ingekwartierd even blij met zijn ongenode gasten. ‘Critiek zal mij en mijn onvermoeide medewerkers, die binnen 36 uur voor een uiterst moeilijke taak werden gesteld, niet bespaard blijven’, zegt Hoogkamp in een circulaire aan de geëvacueerden en hun kwartiergevers. De goede bedoelingen kunnen niet verhinderen dat er met enkele Venloënen problemen ontstaan. Zij zwerven over straat en blijven in de openbaarheid komen, ook na het dringende advies zich niet te laten zien. Dit trekt de aandacht van de Duitsers. Zij eisen dat de mensen uit Venlo werk verrichten voor de *Organisation Todt* (OS), een organisatie die voor de bezetter verdedigingswerken (bunkers, tankgrachten en schuttersputten) aanlegt. Hoogkamp geeft daaraan toe. In overleg met de uit Limburg meegerisde kapelaan worden mensen opgeroepen die in het zuiden al vrijwillig voor de Duitsers hebben gewerkt. Na de oorlog zullen de Veendammers (en burgemeester Hoogkamp persoonlijk) vanuit Venlo uitvoerig worden bedankt voor hun goede zorgen.

5. De Jodenvervolging

Hitler en zijn trawanten besloten in de herfst van 1941 dat ‘het Jodenvraagstuk’, zoals zij het noemden, ‘definitief’ moest worden opgelost. In de Villa Marlier aan de Wannsee werd dit misdadige idee in januari 1942 nader uitgewerkt voor de bezette Europese landen en de Duitse bondgenoten. Voor Nederland kwam het erop neer dat zo veel mogelijk Joden zouden worden gedeporteerd naar vooral Auschwitz en Sobibor, om daar te worden vermoord. Het voormalige vluchtelingenkamp Westerbork, dat vanaf oktober 1939 in gebruik was, kreeg er in dat kader 24 grote barakken bij. Per 1 juli 1942 nam de SS het beheer over. Vanaf toen was het een doorgangskamp. Op 15 en 16 juli vertrokken hiervandaan de eerste twee deportatietreinen. Tot en met de zomer van 1944 zouden de treinen blijven rijden.

Van alle trieste hoofdstukken in de oorlogsgeschiedenis van Nederland is de Jodenvervolging natuurlijk verreweg het treurigste. Vanaf het begin van de bezetting werkten de Duitsers toe naar uitsluiting en tenslotte uitroeiing van de Joodse bevolking. Daarbij werd het lokale bestuur zoveel mogelijk ingeschakeld. Van de 140 duizend Nederlandse Joden overleefden 103 duizend mensen de oorlog niet.

De rol van de politie en de burgemeesters bij het maken van lijsten van Joodse inwoners, het kennis geven van hun aanstaande overbrenging naar Westerbork en het van huis (laten) ophalen van Joden, worden uitvoerig beschreven in het standaardwerk van Lou de Jong (*Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 6, eerste helft, vanaf pagina 140), *Burgemeesters in oorlogstijd* van Peter Romijn (vanaf pagina 442) en het proefschrift van M.T. Croes en P.J.R. Tammes: *‘Gif laten wij niet voortbestaan’: een onderzoek naar de overlevingskansen van joden in de Nederlandse gemeenten, 1940-1945* (vanaf pagina 290). Daarnaast zijn er nog talloze andere publicaties die bijvoorbeeld specifiek over een bepaalde regio gaan, zoals de uitgebreide studie van H. (Harm) Venema, *De Joods-Etnische Zuivering van de Provincie Groningen, 1942-1943*, waarin ook Veendam aan de orde komt. In T. Bakker, *De Kehilla Veendam. In aanraking met Israël* (heruitgave 2009) zijn de namen van de 97 vermoorde Joden uit Veendam bijeengebracht.

Al in het najaar van 1940 kondigde de isolering van de Joodse bevolking zich aan met de eis aan het Nederlandse overheids personeel dat iedereen een ‘ariërverklaring’ ondertekende, een bewijs dat men geen Joodse voorouders had en dus geen Jood was. Dit gebeurde ook in Veendam. Er zijn veel gevallen bekend van ambtenaren die op principiële gronden hebben geweigerd te tekenen, maar in Veendam is dat – voor zover bekend – niet voorgekomen. Ook Hoogkamps latere tegenstanders Henk Dekker en Berend Eenjes en zelfs de moedige politieman Anton Swart, die met zijn leven boette voor zijn activiteiten in het verzet, hebben hun handtekening gezet. Wat zegt dit? Onder andere dat het proces van uitsluiting van de Joden zo sluipend verliep dat zelfs de meest

principiële denkende Nederlanders nauwelijks beseften wat er gaande was en hoe zij moesten handelen om het ergste te voorkomen.

Na deze scheiding van niet-Joden en Joden werden in Veendam zeven Joodse ambtenaren ontslagen: vier onderwijzers, een leraar aan de Rijks HBS, een PTT-ambtenaar en iemand die werkte bij de elektrische centrale. Eind 1941 verschenen op veel plaatsen in Veendam, net als in andere gemeenten, bordjes met de tekst ‘Voor Joden verboden’.² Alle hotels en cafés, de schippersbeurs, de bibliotheek, de twee concertzalen, de twee bioscopen en de parken en sportterreinen vielen onder het verbod. Vanaf eind april 1942 moesten alle Joden een Davidster (‘Jodenster’) dragen.

De Nederlandse gemeenten kregen in ‘Verordening 6/1941, betreffende aanmeldingsplicht van personen van Joodschen bloede’ (januari 1941) opdracht lijsten van Joodse inwoners te maken en deze op te sturen naar de *Zentralstelle für jüdische Auswanderung* (Centraal Bureau voor Joodse Emigratie) in Amsterdam. In juni 1942 werd door de *Zentralstelle* een nieuwe opgave van Joodse inwoners verlangd, met nog meer persoonsgegevens. In alle gemeenten zijn de opdrachten tot het maken van lijsten uitgevoerd, ook in Veendam. Hoogkamp, of sporadisch wethouder Spiekman als loco, tekende de begeleidende brieven. Wie daarna wel of niet werd gedeporteerd was geen zaak van de gemeenten, maar van de *Zentralstelle*. Vanuit Amsterdam werd ook het wegvoeren van de Joden georganiseerd. In Veendam begon dat wegvoeren in de zomer van 1942. Voor de begeleiding van de transporten werd naast politie-eenheden onder directe Duitse supervisie ook de plaatselijke politie ingezet. Deze stond formeel onder Hoogkamps gezag. Hij was immers ‘hoofd van de politie’.

Een aantal burgemeesters probeerde langs informele weg de overbrenging van hun Joodse inwoners naar Westerbork zoveel mogelijk te saboteren, maar in slechts vier gemeenten van de 1050 (Wildervank, Beilen, Ermelo en Borculo) nam de burgemeester uit protest ontslag of werd hij ontslagen. De moed die hiervoor nodig was verdient veel respect, al had het feitelijk weinig gevolgen. De gedwongen reis naar Westerbork en de latere deportatie naar de gaskamers werden er helaas niet door verhinderd.

Met de roof van Joodse bezittingen uit de leeggekomen huizen van weggevoerde Joden hadden burgemeesters geen bemoeienis. Wel moesten zij de huizen laten ontruimen en de goederen opslaan. Wat er daarna mee gebeurde viel onder de *Hausraterfassung* van de *Zentralstelle* in Amsterdam.

Hoogkamps opstelling in deze tragedie wijkt niet opvallend af van die van de meeste andere burgemeesters. Daarmee is weinig goeds gezegd, want die meerderheid laat zich niet van haar principiële kant zien. Een kleine minderheid onderscheidt zich positief door actief tijd te rekken, Joden te waarschuwen voor het gevaar van deportatie en soms zelfs de weg te wijzen naar een

² In enkele gemeenten met een NSB-burgemeester waren deze bordjes al aan het begin van het jaar opgehangen.

onderduikadres. De meerderheid van burgemeesters en politiemensen geeft weliswaar met tegenzin gevolg aan de opdracht tot inschakeling van de eigen politie bij anti-Joodse maatregelen - er wordt vaak tegen geprotesteerd bij Frederiks, die op zijn beurt protesteert bij Hanns Rauter, de hoogste Duitse politie-autoriteit in Nederland - maar geeft als puntje bij paaltje komt prioriteit aan 'aanblijven om erger te voorkomen'. Gehoorzaamheid aan de dictaten van de Duitsers wordt door deze meerderheid beschouwd als onontkoombaar.

Hoogkamp valt in augustus-november 1942 niet uit de toon. Hij doet niet zijn best om de wegvoering naar Westerbork vlot te laten verlopen, maar onthoudt zich van tegenwerking. In één concreet geval moet hij onderzoeken of iemand die zegt dat zijn vader een *buitenechtelijk* kind was in een half-Joods gezin (waardoor hij zelf feitelijk geen enkele Joodse grootouder heeft) de waarheid spreekt. Na een persoonlijk onderhoud met de betrokkene verklaart Hoogkamp schriftelijk dat hij een betrouwbare indruk maakt. Verder blijkt er weinig van goede bedoelingen, evenmin als van kwade overigens. Hoogkamp stelt zich ambtelijk op. Niet als burgervader die zijn inwoners afschermt van gevaar, maar als iemand die denkt geen andere keus te hebben dan opdrachten van het hogere orgaan uit te voeren. Als iemand er bij hem op aandringt zijn verantwoordelijkheid te nemen reageert hij gekwetst of gegriefd. Hij kan toch niet anders?

Later, na de oorlog, beschouwt Hoogkamp de wegvoering van de Joden als een zaak die hem *overkwam*; een kwestie waarin hij geen actieve deelnemer was, maar een machteloze toeschouwer en in zekere zin ook een slachtoffer. Uit de documenten komt duidelijk naar voren dat hij geen hoge dunk had van mensen die van de situatie wilden profiteren, zoals NSB'ers die de lege huizen van de weggevoerde Joden voor zichzelf opeisten. Maar tot harde taal of stevig optreden kwam het niet.

Dat hij met zijn rol als 'burgemeester in oorlogstijd' in zijn maag zit staat wel vast, al blijkt het niet uit zijn daden. Het valt op te maken uit de getuigenissen van mensen die na de oorlog voor hem opkomen. Minstens vijf mensen zeggen dan dat zij in de periode 1940-1945 meermalen met hem hebben gesproken en hem hebben zien worstelen met zijn geweten. Een van hen is Hoogkamps huisarts Anne Goedhuis, die zegt de burgemeester om medische redenen te hebben geadviseerd het ambt neer te leggen, omdat hij verschijnselen van uitputting vertoonde. Volgens Goedhuis volgde Hoogkamp deze goede raad uit plichtsbesef niet op.

Hoe gaat de wegvoering van Joden uit Veendam concreet in haar werk? Van de Duitse *Fachberater* ('deskundige' op het gebied van de arbeidsvoorziening) op het Arbeidsbureau Winschoten krijgt Hoogkamp midden augustus 1942 opdracht een groep Joodse mannen te laten afreizen naar Westerbork. Dat het *Arbeidsbureau* de opdracht geeft is onderdeel van de dekmantel die de Duitsers hanteren: de Joden moeten zogenaamd vertrekken in het kader van 'werkverruiming in het oosten'. De politie zal, zo wordt gezegd,

dit transport feitelijk uitvoeren en de burgemeester moet maatregelen nemen om dit mogelijk te maken (*‘Die notwendigen polizeilichen Massnahmen haben Sie zu treffen’*). Hoogkamp geeft hieraan gevolg door alle mannen die het aangaat persoonlijk (schriftelijk) in kennis te stellen van het van het Arbeidsbureau ontvangen bericht dat ‘u op 19 augustus a.s. naar het Jodenkamp te Westerbork moet worden overgebracht’. Deze groep vertrekt met de trein van 8.56 uur, begeleid door een agent van politie. Later op de dag (om 12.27 uur) vertrekt een tweede groep, ook met een agent als geleide.³ Het feit dat beide keren slechts één agent meereist geeft aan dat er geen fysieke dwang wordt toegepast, maar dat maakt de zaak natuurlijk niet minder triest.

In de maanden daarna is het van hetzelfde laken een pak. De vrouwen en kinderen volgen de mannen. Veendam ziet in korte tijd al zijn Joodse inwoners vertrekken. Dat laat veel inwoners van de gemeente niet onverschillig – evenmin als Hoogkamp – maar men reageert als verlamd. Er zijn gelukkig uitzonderingen. De onderwijzer Huib Otevanger gaat in het verzet nadat hij heeft gezien hoe zijn Joodse burens hun huis moesten verlaten. Politie-inspecteur A.G. Swart, de korpschef van Veendam, weigert medewerking aan het transport. Hij wordt bij wijze van straf op 14 augustus 1942 als gijzelaar weggevoerd naar Sint-Michielsgestel.

Na de oorlog krijgt Hoogkamp vanuit bepaalde verzetskringen (niet van allemaal) het verwijt dat hij ‘Joden heeft laten ophalen’. Daarmee is voor hem het gevaar voor schorsing ontstaan. Het ‘geheel uit vrije wil en overtuiging’ hebben meegewerkt aan ‘het verwijderen van Joden uit Nederland’ is officieel een grond voor ontslag door de minister en dus ook een grond voor schorsing door het Militair Gezag, de instantie die na het vertrek van de Duitsers enige tijd het binnenlands bestuur uitoefent (zie de volgende paragraaf). Hoogkamp werpt alle verantwoordelijkheid van zich af en beschouwt de beschuldiging als een ‘provocatie’. Het was op last van de Duitsers dat hij de mensen aanschreef dat zij moesten worden overgebracht naar Westerbork en niemand is – zegt hij – in zijn opdracht van huis gehaald. Hierop wordt nog teruggekomen.

6. Bevrijding en Militair Gezag

Na de bevrijding van de provincie Groningen in april 1945 treedt het ‘Militair Gezag’ (MG) aan. Dit is een door de regering in Londen in het leven geroepen organisatie van ambtenaren die vaak geen echte militaire training hebben

---

³ Een handgeschreven notitie in het archief (vermoedelijk van Hoogkamp) heeft betrekking op een door de *Rüstungsinspektion* verleende vrijstelling van transport naar Westerbork voor enkele mensen die op de transportlijst voor 19 augustus staan. Hoogkamp lijkt niet het initiatief voor de vrijstelling te hebben genomen. Hij wil zekerheid hebben dat het Arbeidsbureau in Winschoten, de *Rüstungsinspektion* en de Zentralstelle op één lijn zitten. Voor vrijstelling van deportatie door de *Rüstungsinspektion* kwamen mensen in aanmerking die voor de economie van groot belang waren. Ook elke vrijstelling (*Zurückstellung*) voor de *Arbeitseinsatz* (verplichte tewerkstelling in Duitsland van elke Nederlander in een bepaalde leeftijdscategorie) liep via de Arbeidsbureaus en de *Rüstungsinspektion*.

gekregen, maar wel met een militaire rang zijn getooid. De Groninger Hein Holtkamp, die de oorlog in Engeland heeft doorgebracht, is door de commandant (Chef Staf) van het MG, generaal-majoor H.J. Kruls, aangewezen als Provinciaal Militair Commissaris (PMC). De provincie wordt opgedeeld in districten, waarvan ‘Veendam’ er één is (‘district VII’, bestaande uit tien gemeenten). Aan het hoofd van dit district staat (als ‘Districts Militair Commissaris’ [DMC]) de Twentenaar Arnold Jannink, die tijdens de oorlog net als Holtkamp in Engeland verbleef. Het is de bedoeling dat - waar mogelijk - het georganiseerde verzet (de ‘Binnenlandse Strijdkrachten’ [BS]) in het MG wordt geïntegreerd.

Het MG heeft vergaande bevoegdheden. Het *ontslaan* van een burgemeester valt daar niet onder, want dat is voorbehouden aan de minister van Binnenlandse zaken, L.J.M. Beel. Over de NSB-burgemeesters hoeft het MG niet te oordelen. Die zijn al op 13 september 1944 formeel ontslagen. Nu de bezetting feitelijk is afgelopen moet het MG er alleen nog op toezien dat de ontslagen burgemeesters, die zich niets van hun ontslag hebben aangetrokken zolang de bezetting voortduurde, hun ambt neerleggen. Bovendien worden zij gearresteerd. Ontslag en arrestatie hangen volgens het z.g. ‘Zuiveringsbesluit’ ook de burgemeesters boven het hoofd die geen NSB-lid waren maar zich toch schuldig hebben gemaakt aan ‘ontrouw aan de zaak van het Koninkrijk, aan de Koningin of aan haar Regering’. Uitsluitend burgemeesters van wie ‘op grond van hun houding voor of tijdens de bezetting de getrouwe medewerking aan het herstel van het Vaderland kan worden verwacht’ mogen aanblijven.

Als het MG oordeelt dat een burgemeester geen goede vaderlander is geweest, mag het dus niet tot ontslag, maar wel tot ‘staking’ overgaan (het opschorten van de uitoefening van de functie - met behoud van bezoldiging - in afwachting van een onderzoek omtrent de noodzakelijkheid van schorsing of ontslag) of in ernstige gevallen tot ‘schorsing’ (het opschorten van de uitoefening van de functie – zonder bezoldiging - in afwachting van ontslag). De minister kan daarna besluiten tot ongevraagd *oneervol* ontslag, ongevraagd *eervol* ontslag, of een berisping. In het laatste geval heeft hij nog de keus tussen ‘met openbaarmaking’ of ‘zonder openbaarmaking’. Een berisping zonder openbaarmaking, de sanctie die uiteindelijk tegen Hoogkamp wordt getroffen, is de lichtste van allemaal.

Het eerste dat het MG doet als het na de bevrijding van Oost-Groningen aan het werk kan gaan, is in elke gemeente die geen NSB-burgemeester had (want die waren hoe dan ook al ontslagen) een soort steekproef houden onder de bevolking: hoe heeft jullie burgemeester zich gehouden? Als er veel negatieve geluiden klinken (‘onze burgemeester was fout’) wordt er dieper gegraven. Zodra daartoe aanleiding bestaat, volgt er een besluit tot staking of schorsing, maar in de meeste gevallen niet dan nadat de inmiddels in het leven geroepen Provinciale Adviescommissie Zuivering Burgemeesters (PAZB) haar oordeel heeft ingebracht. Deze commissie staat onder voorzitterschap van notaris Wim

Offerhaus en bestaat verder uit J.E. Duintjer (plaatvervangend voorzitter van de kamer van Koophandel Groningen), D.J. Mellema, W.H. Segaar en J. Tuin. Secretaris van de commissie (geen lid) is K.T. Mendelts.

Daarnaast bestaat er een Centraal Orgaan Zuivering Overheidspersoneel (COZOP), een regionale zuiveringsinstantie (in dit geval voor de provincies Friesland en Groningen) die de minister adviseert. Dit COZOP staat wat de zuivering betreft boven het MG. Bovendien wordt het MG na enige tijd opgeheven. Vanaf dat moment is het Centraal Orgaan officieel de belangrijkste *regionale* adviseur van de minister. Op landelijk niveau is er nog een Commissie van Advies Zuiveringsbesluit 1945 (CAZ), die gaandeweg meer invloed krijgt. Daarmee zou het lijstje van bevoegde (en met elkaar concurrerende) instanties in theorie compleet moeten zijn. In de praktijk speelt echter ook het provinciaal bestuur een rol. Voor deze rapportage zijn wat dat betreft twee mensen van speciaal belang: Commissaris Edzo Ebels en de uit Veendam afkomstige gedeputeerde Nicolaas (Nico) Bolkestein.

In Groningen mag de vroegere Commissaris van de Koningin, Hans Linthorst Homan, niet terugkeren. Hij is halverwege de oorlog wel afgetreden, maar heeft naar het oordeel van de regering voor zijn vertrek al teveel concessies gedaan aan het bezettingsregime. Edzo Ebels neemt het ambt over. Aanvankelijk als waarnemer, wat hij ook al was in de eerste oorlogsjaren. Zodra het ontslag van Linthorst Homan formeel rond is wordt hij tot Commissaris benoemd. Ebels laat zich in de discussie rond Hoogkamp niet onbetuigd, zoals nog zal blijken. Hetzelfde geldt voor de Bolkestein. Hij is als voormalig belasting-inspecteur en secretaris van de SDAP-afdeling Veendam goed op de hoogte van de verhoudingen in zijn gemeente en gaat vierkant achter Hoogkamp staan.

Veendam wordt op 13 april 1945 door Poolse en Canadese troepen bevrijd. Meteen daarna laten de Binnenlandse Strijdkrachten (de in september 1944 gebundelde verzetsgroeperingen) hun gezicht zien. Zij beschikken over een goede organisatie, met commandanten op gewestelijk, districts- en plaatselijk niveau. Als Arnold Jannink op 18 april in Veendam aankomt om leiding te geven aan het hem toegewezen MG-district, heeft het verzet het heft al stevig in handen genomen. Jannink legt contact met de BS en stapt in een min of meer opgemaakt bed. Een van zijn belangrijkste gesprekspartners is de gemeente-ontvanger van Veendam, Henk Dekker, die leiding geeft aan het BS-district, dat evenals het MG-district de tien Veenkoloniale gemeenten omvat. Dekker heeft als gemeente-ontvanger een zekere onafhankelijkheid tegenover de rest van het gemeentelijk apparaat, wat onder meer blijkt uit het feit dat zijn handelen niet wordt afgedekt (gegarandeerd) door de gemeente, maar door de *Vereniging van tot zekerheidstelling verplichte gemeente-ambtenaren* (de premie voor deze garantie werd wel door de gemeente betaald). Hij maakt op Jannink een goede indruk. Er worden afspraken gemaakt over de spoedige integratie van BS en MG. Jannink, die een eigen bedrijf heeft en zo snel

mogelijk terug wil naar huis, zal al per 1 juni zijn functie van DMC aan Dekker overdragen. De gemeente-ontvanger zal dan van zijn ambtelijke taak worden vrijgesteld en krijgt de rang van reserve-kapitein.

Jannink begint na zijn aankomst in Veendam rond te vragen over Hoogkamps houding tijdens de bezetting. In eerste instantie merkt hij weinig van kritiek. In tegendeel. Degenen die hij uithoort spreken waardering uit omdat hun burgemeester de gemeente zo soepel door de oorlog heeft laten rollen. Jannink concludeert dat Hoogkamp bij een verkiezing ‘tachtig of negentig procent’ van de stemmen zou krijgen. Dan krijgt hij een zeer kritisch rapport van Dekker onder ogen, dat van de burgemeester weinig heel laat.

7. Beschuldigingen tegen Hoogkamp

Dekker komt met een lange lijst van klachten, variërend van ‘hij heeft de bordjes "Voor Joden Verboden" laten ophangen en de Joden laten ophalen’ tot ‘hij heeft NSB’ers benoemd, terwijl op grond van de Nederlandse wet het lidmaatschap van de NSB verboden is voor personeel in overheidsdienst’. Hoogkamp heeft verder onder meer steun verleend aan ‘Winterhulp’ (een nazi-organisatie voor maatschappelijk hulpbetoon) en meegewerkt aan de paardenvordering en het oproepen van burgers voor werkzaamheden voor de OT. Al met al moet Hoogkamp volgens Dekker worden ontslagen. Hij noemt de in 1941 opgestapte wethouder Engbert Duintjer als geschikte opvolger.

[Terzijde: Dekker verwijt de burgemeester ook dat hij de Limburgse evacués heeft laten oproepen voor werk voor de Duitsers, onder bedreiging dat zij – bij weigering – zouden worden aangegeven. Over deze kwestie is eerder in deze rapportage al iets gezegd. Het is waar dat Hoogkamp mensen uit Venlo werk heeft laten doen voor de OT, maar de selectie vond plaats in overleg met de eigen begeleiders van de evacués.]

Jannink, die Dekker intussen steeds beter heeft leren kennen als een evenwichtige figuur op wiens oordeel hij kan vertrouwen, weet niet wat hij ervan denken moet. Het contrast tussen zijn eigen bevindingen en wat hij van de BS hoort is te groot. Hij (= het MG) besluit voorlopig geen maatregelen tegen Hoogkamp te treffen.

Intussen blijft Dekker actief werken aan het vormen van een dossier tegen Hoogkamp. Een van de in dat verband binnengekomen getuigenverklaringen is van C.C. Luttk, het hoofd van de bijzondere (gereformeerde) lagere school. Luttk schrijft dat hij samen met het hoofd van de bijzondere ULO, J.M. de Zoete, door Hoogkamp ter verantwoording werd geroepen omdat zij op hun scholen geen propaganda voor de Jeugdstorm toelieten. Toen zij hem confronteerden met zijn plicht tot uitvoering van de grondwet, reageerde hij beledigd. Hij kon - zei Hoogkamp - niet anders dan gehoorzamen aan de Duitse opdrachten; de ‘tijd om neen te zeggen was nog niet gekomen’. Bitter stelt Luttk vast dat Hoogkamp zijn morele grenzen steeds weer heeft verlegd. Een

andere getuige is Huib Ottevanger (op dat moment plaatselijk commandant van de BS in Veendam), die schrijft: ‘Burgemeester Hoogkamp kroop steeds weg als zijn personeel de ogen op hem sloeg en van hem leiding verwachtte’.

Vanaf 1 juni wordt met het aantreden van Dekker als DMC alles anders. In geen enkel ander district in de provincie is de integratie van BS en MG zo snel verlopen. Als DMC heeft Dekker veel meer mogelijkheden zijn visie over het voetlicht te krijgen. Hij heeft een belangrijk deel van het voormalige verzet (gewestelijk commandant Maarten van Til, de plaatselijke commandant in Veendam Ottevanger en Berend Eenjes, de conciërge van het gemeentehuis) aan zijn zijde. Hoogkamp dient naar hun oordeel te worden ontslagen.

Hoogkamp zit in de knel, maar hij heeft dat zelf nog nauwelijks door. Hij voelt geen nattigheid en denkt dat het over zal waaien. Tegenover kennissen spreekt hij van een ‘relletje’ en verweert zich niet actief. Wel staat hij ervan te kijken hoe de rollen ineens zijn omgedraaid. Minstens twee ondergeschikten maken er geen geheim van uit te zijn op zijn ontslag: Berend Eenjes, die nog conciërge is, en de vanwege zijn MG-taak tijdelijk vrijgestelde Dekker, die als DMC in Veendam feitelijk meer te vertellen heeft dan de burgemeester. Dekker is in een positie om Hoogkamp allerlei opdrachten te geven in kwesties die tussen het MG en de gemeente geregeld moeten worden. Ook gemeente-secretaris Jan Meijer en secretarie-ambtenaar Geert Mulder moeten van Dekker weg. (Meijer en Mulder worden inderdaad in mei gestaakt, op advies van een zuiveringscommissie onder voorzitterschap van B.A. Poulie Wilkens.) ‘Hoogkamp heeft het wel zeer zwaar te verduren met zijn gemeente-ontvanger als districtscommandant van het Militair Gezag’, zegt een intern rapport van het ministerie van Binnenlandse Zaken enkele maanden later.

Dekker krijgt een schorsing van Hoogkamp voorlopig niet voor elkaar, laat staan ontslag, want de Provinciale Adviescommissie Zuivering Burgemeesters (de commissie-Offierhaus) komt tot heel andere bevindingen. Het MG kan in zo’n situatie op zijn strepen gaan staan en zijn zin doordrijven, maar schrikt daarvoor terug. Offerhaus is niet de eerste de beste. Hij heeft vier jaar internering in het gijzelaarskamp in Sint-Michielsgestel bij Vught achter de rug en is dus een onverdachte bron als hij voor Hoogkamps goede trouw pleit. Een intern memo van de PAZB uit de eerste weken na de bevrijding zegt over Hoogkamp: ‘Het dossier is *niet* rijk aan klachten. Wel wordt herhaaldelijk gezegd, dat de burgemeester een zeer slappe figuur is, die weinig verzetsgeest heeft getoond. De bevolking schijnt in groote meerderheid achter den burgemeester te staan en is dankbaar, dat hij gedurende de bezetting is aangebleven’. Verder: ‘Ten gemeentehuize werd veel illegaal werk verricht. Het is zeer de vraag, of dit had kunnen geschieden, wanneer de heer Hoogkamp zijn plaats had ingeruimd.’

Wat deze laatste kwestie betreft: de illegaliteit heeft de indruk dat Hoogkamp ten onrechte claimt van alle illegale activiteiten op het gemeentehuis te hebben geweten. Eenjes, de conciërge, schrijft een brief waarin hij dit

probeert recht te zetten. De burgemeester werd volgens hem van alles onkundig gelaten omdat hij een slappeling was die geen verzetsactiviteit gedoogde. Hoogkamp en secretaris Meijer zouden een paar keer expliciet tegen Eenjes hebben gezegd dat hij zich op het gemeentehuis van illegaal werk moest onthouden.

De discussie tussen Hoogkamps critici en zijn verdedigers spitst zich op een gegeven moment toe rond het verblijf van een Britse piloot op zolder. Wat wist hij wel en wat niet over wat er in zijn onmiddellijke nabijheid gebeurde?

Op 5 januari 1945 kwam de 18-jarige boordschutter Arthur Digby Clayton, een Brit uit Birmingham wiens Lancaster PB 564 op weg naar Duitsland boven Oost-Groningen door Duits geschut was geraakt, aan een parachute neer bij Jipsinghuizen. De hele bemanning van acht man had zich weten te redden. Zes werden krijgsgevangen gemaakt, Clayton kon contact leggen met het verzet en werd via-via door Berend Eenjes op de zolder van het gemeentehuis van Veendam ondergebracht. (Het achtste bemanningslid, William Douglas, kwam terecht in Stadskanaal en werd daar tot het eind van de oorlog verborgen.) Hoogkamps verdedigers verklaren later dat de burgemeester *moet* hebben geweten van wat er vlak boven zijn hoofd gaande was. Zijn critici zeggen dat hij van niets wist en nu liegt dat hij *wel* op de hoogte was.

Beide partijen hebben ongelijk. Hoogkamp wist het niet. Maar hij heeft ook nooit beweerd het te hebben geweten. In zijn eigen verklaringen zegt hij dat hij bewust veel activiteiten op het gemeentehuis oogluikend heeft toegelaten, maar *niet* te hebben beseft dat er op zolder een Britse piloot ondergedoken zat.

De PAZB wijkt in de maanden die volgen niet meer af van het standpunt dat al is neergelegd in het eerste interne memo. Op 10 juli zegt zij: ‘Op grond van ter plaatse ingesteld diepgaand onderzoek en na uitvoerige besprekingen, is de Commissie van oordeel dat, hoewel er klachten zijn binnengekomen tegen burgemeester Hoogkamp, toch zal worden geadviseerd geen maatregelen tegen hem te nemen.’

In al haar stukken neemt de PAZB stelling tegen de negatieve opinie van het MG. Dekker en de zijnen lijken van mening te zijn dat elke burgemeester die is aangebleven per definitie heeft gecollaboreerd, maar dit is een ‘onhoudbaar standpunt’, alleen al omdat de illegaliteit het hier zelf niet over eens was. In bepaalde gevallen - zo constateert de PAZB - hebben de illegalen een burgemeester uitdrukkelijk verzocht te blijven zitten. Kernpunt is of de burgemeester te goeder trouw is geweest. Hoogkamp had volgens de PAZB kunnen onderduiken, maar hij zou daarmee zijn eigen gemeente in de steek hebben gelaten. Hij kon in Wildervank zien wat er gebeurde als er een NSB’er werd benoemd ‘en dat weerhield hem in sterke mate’. ‘De burgemeester heeft den indruk gewekt van een eerlijk man, die zwaar met alle problemen geworsteld heeft en steeds het belang van zijn gemeente het zwaarst heeft laten wegen.’ Hoogkamp is door het MG verweten dat hij zelf te weinig meedeed aan het ‘lustige geknoei’ met stamkaarten en persoonsbewijzen dat op het

gemeentehuis plaatsvond, ‘maar dit toelaten en zelf niet meedoen is het standpunt van de meeste burgemeesters geweest en dat lijkt mij [= Offerhaus] ook juist’. De burgemeesters moesten de zaak dekken en ‘hoe minder feitelijke details zij wisten, als zij eens ter verantwoording zouden worden geroepen, hoe beter het zou zijn’. Hoogkamps oproepingen voor de OT zijn ‘van Nederlandsch standpunt bezien, de beste geweest, die ik gezien heb.’ In Veendam zijn de mensen alleen bij jaarklassen en bij algemene bekendmaking opgeroepen en niet persoonlijk, waardoor er geen controle kon plaatsvinden. ‘De getuigenissen over sabotage bij paardenvorderingen zijn zeer lofwaardig’. ‘De commissie heeft dan ook den indruk gekregen, dat de intenties van burgemeester Hoogkamp zuiver zijn geweest, en dat hij op zijn wijze en naar zijn krachten eerlijk gestreden heeft voor de goede zaak en dat hij om wat te kunnen bereiken misschien in de ogen van sommigen wel eens wat water in zijn wijn heeft moeten doen, doet hieraan niets af’.

In de loop van augustus wordt steeds duidelijker dat MG en COZOP blijven mikken op een zware maatregel tegen Hoogkamp. Waarnemend Commissaris Ebels en diens kabinetchef Nico Bolkestein komen in het geweer om een schorsing te voorkomen. Op 6 augustus schrijft Ebels aan MG en COZOP dat Hoogkamp ‘een prima vaderlander’ is; zeer anti-Duits en anti-nationaal-socialistisch. De burgemeester is tijdens de oorlog ‘meer dan eens bij mij geweest om zich eens uit te spreken en ik ben telkens onder de indruk geweest van den ernst, waarmee hij den juisten weg trachtte te vinden en waarmee hij het dilemma trachtte op te lossen of hij moest heengaan dan wel of hij in het belang van de bevolking moest blijven en het brute onrecht moest verdragen.’ ‘Nu is het achteraf zeer eenvoudig allerlei bezwaren aan te voeren en dingen naar voren te brengen die op zichzelf afkeurenswaardig zijn. Men moet daarbij evenwel wel in het oog houden, onder welke omstandigheden en op grond van welke overwegingen een en ander heeft plaats gehad en tevens bedenken hoeveel onheil hij van Veendam heeft weten af te wenden.’ Het staat volgens Ebels vast dat Hoogkamp ‘van allerlei illegale activiteiten op de hoogte was en deze met zijn aanwezigheid dekte’. ‘In oorlogstijd was vrijwel iedereen in de gemeente blij dat de burgemeester aanbleef en toonde men begrip voor diens groote moeilijkheden’. Op 25 augustus schrijft Bolkestein ‘zeer geschokt’ te zijn over de wens van het COZOP dat Hoogkamp wordt ontslagen. De bekritiseerde burgemeester ‘is stellig geen krachtfiguur en heeft zeker wel eens dingen gedaan die hij beter had kunnen laten. Hij is echter steeds een goed Nederlander gebleven en heeft gemeend zijn plicht te doen door aan te blijven. (...) Stellig is hij niet aangebleven uit gehechtheid aan zijn zetel of om den gemakkelijksten weg te gaan’. ‘Hij is steeds tusschen de moeilijkheden doorgezeild. In Veendam zijn nooit represailles of dergelijke rampen geweest. Nu wordt het leven hem lastig gemaakt door een kleine groep felle illegaliteitsmensen, die echter vergeten, dat zij alleen op zoo groote schaal illegaal hebben kunnen werken omdat er een goede burgemeester was, die niet

meedeed, maar wel veel wist en toeliet!'. Bolkestein zegt van Dekker, de man die de actie tegen Hoogkamp aanstuurt, dat hij 'te goed is voor zijn functie' (gemeente-ontvanger) en dat hij al in de tijd van burgemeester De Zee een beetje de baas speelde op het gemeentehuis. Dat de verhouding tussen Hoogkamp en Dekker zo slecht is komt mede door een botsing van karakters: Hoogkamp is soepel, vriendelijk, tactvol, 'soms te slap'. Dekker is steil, erg principieel, geheelonthouder, verzetsman, weinig soepel, soms lastig. 'Woonde Dekker in Wedde of Ten Boer, dan was er nu een zaak Waalkens of een zaak Scherphuis'. [Burgemeester Hendrik Waalkens jr. van Wedde werd na de oorlog niet aangepakt. Burgemeester Obbo Johannes Scherphuis van Ten Boer evenmin. Waalkens werd burgemeester van Vlagtwedde, Scherphuis van Slochteren. Bolkestein vond hun houding tijdens de oorlog vergelijkbaar met die van Hoogkamp.]

8. Staking

Het district Veendam van het MG wordt al op 20 juli samengevoegd met Winschoten. Het normale bestuurlijke leven herneemt in de zomer zijn loop, waardoor het nieuwe district ('Veendam-Winschoten') maar kort bestaat. Het wordt op 1 september opgeheven. Op 1 oktober verdwijnt het MG helemaal uit Groningen.

Vlak voordat 'Veendam-Winschoten' wordt ontbonden, besluit de DMC, gesteund door de COZOP, het verzet van Offerhaus, Ebels, Bolkestein en anderen te laten voor wat het is. Op 28 augustus krijgt Hoogkamp van hem te horen dat hij is gestaakt. Vanaf dat moment zit hij thuis. De vergaderingen van B. en W. worden tot 1 december 1945 door Frans Spiekman voorgezeten (per 1 december stapt Spiekman op) en daarna tot eind maart 1946, als de staking wordt opgeheven, door wethouder Willem Brouwers (net als Spiekman van de SDAP). Al die tijd staat Hoogkamp in de notulen vermeld als 'afwezig'. Hij is nog in functie en ontvangt salaris, maar oefent zijn functie niet uit. Frans Spiekman heeft zelf trouwens ook een probleem. Zijn partijgenoten die de SDAP weer tot leven wekken en de fusie van hun afdeling met de afdelingen van de CDU en de VDB voorbereiden om samen een PvdA-afdeling te worden, sluiten hem vanwege zijn houding in de oorlogsjaren uit van hun werkzaamheden. Of dit heeft geleid tot Spiekmans vertrek als wethouder per 1 december 1945 is moeilijk na te gaan. Brouwers was een van Spiekmans (en Hoogkamps) tegenstanders, dat staat vast. Maar het kan ook een leeftijds kwestie zijn geweest, want Spiekman was toen hij aftrad al bijna 69 jaar.

Op 30 augustus, twee dagen nadat Hoogkamp naar huis is gestuurd, dient een groep aanhangers een verzoekschrift in om de staking op te heffen. Het rekest stelt dat Veendam geen enkel begrip heeft voor de staking, omdat algemeen het gevoel heerst dat Hoogkamp er goed aan heeft gedaan in functie te blijven. Als er een handtekeningactie zou komen, zou 'in [een] minimum

van tijd nagenoeg de geheele bevolking van Veendam teekenen voor het behoud van hem, die de Gemeente in de bange jaren door de branding heeft geloodst naar een veilige haven'. Het verzoekschrift wordt ondertekend door particulieren, vertegenwoordigers van het bedrijfsleven, een hervormde en een gereformeerde predikant (Van Ruijtenberg en Postema) en kapelaan Hagdoorn van de rooms-katholieke parochie. Laatstgenoemde heeft een verzetsachtergrond. Hij zit met Dekker en Ottevanger in de redactie van het mededelingenblad van BS/MG, *De Vrije Nederlander*.

De commissie-Offertaus (PAZB) is het fundamenteel oneens met het stakingsbesluit, zoals te verwachten was. Zij gaat met hernieuwde ijver werken aan Hoogkamps eerherstel. Commissaris Ebels en diens kabinetchef, de vroegere (Veendamse) gedeputeerde Bolkestein, steunen de commissie met alle macht. Zij roeien op dat moment nog tegen de stroom in, want het ministerie is nog volledig op de hand van het MG en de COZOP. Dit blijkt bijvoorbeeld op 4 oktober 1945, als Beel te kennen geeft op ontslag aan te sturen. Het lijkt zelfs *ongevraagd oneervol* ontslag te worden. In november schuift de minister op naar *ongevraagd eervol* ontslag. De ontslagreden is en blijft het feit dat Hoogkamp heeft laten zien 'iedere kans op wrijving met bezetter en NSB-overheid te willen voorkomen'. Hij toonde zich 'geen man van durf en karakter' en was 'geen voorbeeld van offerende vaderlandsliefde'.

Dat de minister milder begint te oordelen is te danken aan degenen die zich ronduit *voor* Hoogkamp uitspreken. Deze groep groeit snel. Dit komt mede doordat de burgemeester eindelijk beseft dat hij zich veel actiever moet verdedigen om aan ontslag te ontkomen. Hij vraagt mensen die hem welgezind zijn een goed woordje voor hem te doen.

De minister, de COZOP en de CAZ hebben, anders dan de PAZB, niet met Hoogkamp persoonlijk gesproken en alleen geoordeeld op basis van de getuigenverklaringen die het MG (met Dekker als drijvende kracht) heeft verzameld. Daarom organiseert de PAZB in oktober een zitting waar zowel tegen- als medestanders van de burgemeester worden gehoord. Hij mag getuigen oproepen die voor zijn goede trouw instaan. Hoogkamp komt dan met een lange lijst van mensen, teveel om allemaal aan het woord te laten. De PAZB maakt daaruit een selectie. Een greep uit de tijdens de zitting afgelegde getuigenissen ten gunste van Hoogkamp:

De in 1941 afgetreden wethouder Duintjer zegt Hoogkamp als vriend te beschouwen en verklaart dat diens aanblijven als burgemeester 'ongetwijfeld ten profijte van Veendam' is geweest. Secretarie-ambtenaar Jan Hero Halm verklaart dat de burgemeester 'het lijdelijk verzet animeerde'. Landbouwer Evert Jonker, veearts Wim Monster en ULO-docent Homme van Lunsen menen dat Hoogkamp er goed aan heeft gedaan niet op te stappen. Verzetsman Theo Drenth zegt 'veel plezier te hebben gehad' van Hoogkamps besluit het ambt niet neer te leggen. Daardoor heeft het verzet het in Veendam 'oneindig veel gemakkelijker' gehad dan in Wildervank.

9. Berisping en herbenoeming

In haar eindrapport waarin alle burgemeesters in de provincie Groningen de revue passeren, noemt de PAZB Veendam ‘een geval apart’, vanwege de verbetering waarmee het voormalig verzet het op burgemeester Hoogkamp gemunt heeft. Nadat het in eerste instantie niet gelukt was hem geschorst te krijgen zijn de oud-illegalen ‘feiten gaan opblazen om het gewenste effect te krijgen’. Offerhaus ziet in de gang van zaken rond de zuivering van burgemeesters een politiek spelletje. In veel gevallen zijn er *vooroorlogse* bezwaren in het geding. Volgens Offerhaus grijpt de illegaliteit de oorlog aan om mensen te dumpen die men al voor 10 mei 1940 geen goede bestuurders vond.

Aan het eind van het jaar 1945 zijn de kansen aan het keren. De verdedigers van Hoogkamp hebben het initiatief in handen. Hoogkamp verdedigt zich inmiddels actief. Hij zegt dat er door Dekker en de zijnen met twee maten wordt gemeten. Terwijl Hoogkamp bijvoorbeeld het verwijt krijgt dat hij ‘directeur’ was van Winterhulp, komt Dekker (‘de aanstichter van dit heele relletje’) weg met het feit dat hij zelf als gemeente-ontvanger verplicht was het penningmeesterschap van Winterhulp te vervullen. Wat de verzetsactiviteiten door het gemeentepersoneel betreft zegt Hoogkamp: ‘Ik wist van heel veel dingen maar vroeg niet door’ en wekte zo bij de Duitsers geen argwaan, ‘waardoor er ook geen invallen en controles plaatsvonden’. Volgens de burgemeester heeft hij steeds alle circulaire en voorschriften ten voordele van de bevolking uitgelegd en uitgevoerd, behalve wanneer het niet anders kon. Hij wijst op een selectief geheugen van zijn critici. Zij verzwijgen dat Dekker in de maanden voor de bevrijding van de burgemeester verlof (= vrijstelling van arbeid) kreeg om zich aan verzetsactiviteiten te wijden en laten ook ongenoemd dat Hoogkamp een financiële bijdrage aan het verzet betaalde.

Op 12 januari 1946 schrijft Ebels opnieuw een warme aanbeveling voor Hoogkamp. ‘Van den beginne af is de zaak Hoogkamp in een verkeerde sfeer gerukt. Zij levert ten duidelijkste het bewijs, dat zuiveringszaken, waarin geen sprake is van verboden lidmaatschappen e.d. en enkel het gevoerde beleid ter sprake komt, niet alleen op de stukken kunnen worden beoordeeld’. Ebels doelt hier op het feit dat MG en COZOP nooit serieus naar Hoogkamp zelf hebben willen luisteren en alleen zijn afgegaan op de negatieve getuigenissen die Dekker heeft aangeleverd. Bij de burgemeesters die lid waren van de NSB was die werkwijze geen probleem, maar bij Hoogkamp had men veel behoedzamer moeten optreden.

De laatste hier te noemen getuigenis ten gunste van Hoogkamp wordt op 15 januari 1946 op schrift gesteld door Jan Eppinga. Het is een gedetailleerd, uitvoerig en genuanceerd verhaal. Eppinga is waarnemend inspecteur van politie en korpschef van Veendam. De getuige was tot 1941 als ‘rechercheur van

politie' werkzaam in Haarlem. Volgens Eppinga's verklaring is hij per 1 augustus 1941 door Hoogkamp naar Veendam gehaald. In het sollicitatiegesprek vroeg de burgemeester expliciet hoe Eppinga stond tegenover de 'nieuwe orde'. Het feit dat de kandidaat verklaarde deze af te wijzen, was voor Hoogkamp reden hem te benoemen. In Veendam werd Eppinga door inspecteur A.G. Swart ingewijd in de illegaliteit. Swart, die na zijn eerste arrestatie (13 augustus 1942) en vrijlating (17 december 1942) in het verzet ging, was volkomen op de hand van Hoogkamp en stond voor diens betrouwbaarheid in. Eppinga verklaart dat Swart over Hoogkamp – die hij beschouwde als '100 procent Nederlander' – had gezegd: 'Hij vindt alles goed, wanneer er maar geen moeilijkheden voor de gemeente of het gemeente-personeel ontstaan'. Ook had Swart verteld dat Hoogkamp hem gedurende zijn internering in het gijzelaarskamp te Sint-Michielsgestel verschillende keren een pakje met levensmiddelen had gestuurd. Eppinga stelt in zijn getuigenis dat hij (J.E.) in 1943-1944 met ziekteverlof ging om meer tijd te hebben voor illegaal werk en dat Hoogkamp wist dat dit een schijnconstructie was. De burgemeester 'dekte alles af'.

De archieven leveren geen aanvullend bewijs voor wat Eppinga zegt, maar ze tonen wel aan dat de burgemeester Swart hoog had zitten. Hoogkamp schrijft tal van brieven aan het departement om te bepleiten dat de politieman een bevordering krijgt tot hoofdinspecteur en zich 'commissaris' mag noemen. Daarbij speelt mee dat Veendam naar Hoogkamps oordeel in vergelijking met andere gemeenten van ongeveer gelijke omvang wordt gediscrimineerd. Waarom heeft Meppel wel een 'commissaris' en Veendam niet? Maar de persoonlijke waardering voor Swart telt ook. Hoogkamp vindt dat de inspecteur in aanmerking komt voor een extra toelage van 500 gulden per jaar – toentertijd een aanzienlijk bedrag. 'Swart is uitstekend voor zijn taak berekend en verricht zijn werk in dezen moeilijken tijd zeer goed', schrijft hij. Als het eerst niet lukt het departement te overtuigen reageert Hoogkamp teleurgesteld. De toelage wordt na lang aandringen toch toegekend en ook Swarts bevordering (tot 'opperluitenant') krijgt goedkeuring. Pas dan is Hoogkamp tevreden.

In de maanden januari-februari 1946 kantelt Hoogkamps zaak op het ministerie in zijn voordeel. De pleidooien van Offerhaus, Ebels, Bolkestein en vele anderen hebben hun werk gedaan. Ook de stemming in Veendam wordt meegewogen. Een delegatie van ingezetenen van Veendam is het rekest komen toelichten dat men op 30 augustus 1945, kort nadat het nieuws van de staking bekend was geworden, schriftelijk heeft ingediend. Stond in het rekest nog dat de overgrote meerderheid van Veendammers er geen enkel begrip voor zou hebben als Hoogkamp werd ontslagen, tijdens hun bezoek aan het departement zeggen de verdedigers van Hoogkamp dat men in Veendam 'woest' zou zijn.

In kringen rond minister Beel ontstaat steeds sterker de indruk dat een soort eenmansactie van Dekker, die anderen voor zijn karretje spant, de burgemeester van Veendam in moeilijkheden heeft gebracht. Er blijft na onderzoek van de beschuldigingen 'niets over'. Alleen 'een heel klein groepje

van de vroegere illegaliteit' en 'een stelletje zwarte handelaren' willen de burgemeester 'beentje lichten', zo valt in een intern memo te lezen. Minister Beel krijgt van de afdeling van zijn ministerie die over dit soort kwesties gaat het dringende advies 'geen knieval voor de illegaliteit' te maken en het wat de sanctie tegen Hoogkamp betreft te laten bij een simpele 'berisping, zonder openbaarmaking' voor enkele concrete feiten die de burgemeester zijn aangewreven.

En dat is wat er op 16 maart gebeurt. De berisping door Beel heeft betrekking op drie specifieke klachten. Hoogkamp heeft 1) arbeidskrachten opgeroepen voor de Wehrmacht, 2) meegewerkt aan de vordering van rijwielen en 3) te weinig weerstand geboden tegen de op hem uitgeoefende aandrang om politiek-onbetrouwbare personen bij de Distributiedienst aan te stellen. Deze drie kwesties zijn in de voorbije maanden uitgebreid bediscussieerd en Hoogkamp heeft zich met toenemende felheid tegen de kritiek verweerd. De PAZB vond het verweer overtuigend genoeg om überhaupt geen sanctie op te leggen, maar zo ver wil de minister niet gaan. Hij ziet nog steeds 'alle reden' voor een berisping.

In deze rapportage wordt verder niet ingegaan op de drie genoemde kwesties, omdat het weergeven van die discussie vele pagina's zou beslaan. Wat vooral opvalt is dat Beel geen aandacht schenkt aan Hoogkamps rol bij de wegvoering van de Joodse Veendammers in het najaar van 1942. Bij de zuivering van burgmeesters zeilden de autoriteiten wel vaker om hun ambtelijke medewerking aan de Jodenvervolgving heen. Dat was geen bewust weggijken, maar onvermogen om de schaal van de massamoord onder ogen te zien, de feiten bij hun naam te noemen en zich in de weinige overlevenden te verplaatsen.

Ebels krijgt opdracht de berisping aan Hoogkamp over te brengen. Rond 20 maart geeft de Commissaris daaraan gevolg – met tegenzin waarschijnlijk, gezien zijn opvatting dat Hoogkamp geen enkele straf verdient. De zaak is daarmee afgedaan en de staking wordt opgeheven. Hoogkamp is weer normaal in functie en zit met ingang van 22 maart 1946 als vanouds de vergaderingen van B. en W. voor. Op 15 augustus wordt hij formeel herbenoemd, met terugwerkende kracht tot 16 mei 1945, de dag waarop zijn eerste termijn van zes jaar afliep.

10. Het afscheid in 1963: de 'Burgemeester Hoogkamp School'

Na zijn herbenoeming in 1946 functioneert Hoogkamp nog 17 jaar tot tevredenheid van velen. Hij solliciteert drie keer tevergeefs naar een andere burgemeesterspost: in 1951 naar Hengelo, in 1956 naar Haarlemmermeer en in 1957 naar Deventer. In al deze procedures is hij een serieuze kandidaat, maar steeds wordt hij het 'net niet'. Er zijn geen aanwijzingen dat dit iets te maken heeft met het gebeurde tijdens de oorlogsjaren.

In Veendam werkt Hoogkamp hard en boekt af en toe succes in lastige tijden. De wederopbouw komt in Oost-Groningen moeizaam op gang. De werkloosheid blijft onoplosbaar. Lichtpuntjes zijn er soms in de mede door het Rijk gefinancierde verbetering van de infrastructuur, waar helaas de opheffing van de spoorlijn voor personenvervoer tegenoverstaat.

Als Veendam in 1955 zijn 300-jarig bestaan wil vieren - in 1655 duikt voor het eerst de naam 'Veendam' op in documenten - richt Hoogkamp voor de gelegenheid een nieuwe stichting op: 'Veendam 300'. Voorzitter wordt B.A. Poulie Wilkens, een van degenen die het in 1945 hebben opgenomen voor de burgemeester. Het feest is een groot succes. Er heerst geen uitgelaten sfeer, maar is er wel reden voor optimisme over Veendams toekomst. Tijdens het officiële hoogtepunt van de viering, een openbare raadszitting op 28 mei 1955 met veel genodigden op de tribune, zegt Hoogkamp 'dat het onze plicht en taak is om voordat wij ons kunnen overgeven aan een feestelijke herdenking van het 3^e eeuwfeest van Veendam, te gedenken onze trouwe gemeentenaren, die door de hand van de bezetter zijn gevallen. Daarbij niet het minst vergetend onze joodse ingezetenen, waarvan slechts een enkele in onze gemeente mocht terugkeren.'

Bij de lintjesregen van 1960 wordt Hoogkamp Officier in de orde van Oranje-Nassau. Veendam heeft daar geen bemoeienis mee. Het initiatief gaat uit van de provincie. Onderdeel van de procedure is een toetsing van Hoogkamps antecedenten. Heeft hij iets op zijn kerfstok? De berisping van 1946 is ofwel niet geregistreerd, of geen beletsel voor de toekenning van een lintje. De onderscheiding wordt zonder hapering verleend.

In juli 1963 gaat Hoogkamp met pensioen. Hij is 24 jaar onafgebroken burgemeester van Veendam geweest. De wethouders bereiden een feestelijk afscheid voor en gaan in mei in gesprek met de stichting 'Veendam 300', waarvan Poulie Wilkens dan nog steeds voorzitter is. De stichting neemt 'van ganser harte' de organisatie van een huldiging 'op brede basis' op zich. Besloten wordt naast andere cadeaus ook een cadeau van het gemeentelijke personeel aan te bieden, waarvoor alle ambtenaren maximaal $\frac{3}{4}$ procent van een bruto maandsalaris bijdragen. Iedereen is vrij om ja of nee te zeggen. Hoeveel ambtenaren uiteindelijk meedoen is niet na te gaan. Het cadeau, dat op de ochtend van het afscheid (vrijdag 19 juli) in een aparte bijeenkomst voor het personeel wordt aangeboden door de oudste ambtenaar van de gemeente, W.C. Monster, bestaat uit een televisietoestel dat is verpakt in een schaalmodel van het gemeentehuis.

Om 14 uur 's middags vindt er een bijzondere raadsvergadering plaats. 'Wij nemen node afscheid van u' en 'u was een goede burgemeester voor ons', zegt wethouder Jonker. Hij spreekt ook over de oorlogstijd: 'Het is mij bekend dat u meerdere malen serieus aan "onderduiken" gedacht heeft, maar de overweging dat dan stellig in uw plaats een burgemeester van de nieuwe orde Veendam zou besturen weerhield u.' Jonker weet dit uit eigen waarneming, want hij voegt eraan toe: 'Uit persoonlijke gesprekken die ik in de

bezettingsjaren met u mocht hebben, weet ik hoe moeilijk u het in die tijd heeft gehad.’ Hij sluit af met ‘Ik meende er goed aan te doen dit op deze dag nog even te memoreren. Meer wil ik over deze zware en verdrietige periode niet zeggen’. Hoogkamp ontwijkt in zijn eigen speech de oorlogstijd evenmin. ‘Dit waren jaren van diepe depressie, de moeilijkste uit mijn carrière, die aanvankelijk ook in de persoonlijke verhoudingen hier en daar hun sporen nalieten. Ik verheel niet, dat ik dit heb moeten ervaren, maar ik stel er onmiddellijk tegenover, dat na geleidelijk herstel der normale betrekkingen er eigenlijk van enige rancune geen sprake is gebleven’. Ook memoreert hij de slachtoffers van de oorlog, ‘de dappere en trouwe gemeentenaren, die door de hand van de bezetter zijn gevallen. Daarbij niet vergetend de joodse ingezetenen, waarvan er slechts een enkele in de gemeente mocht terugkeren’. Dit zijn precies dezelfde woorden als hij in 1955 heeft gebruikt.

Aansluitend is er een receptie in hotel-restaurant Veenlust. Deze wordt zeer goed bezocht. In de vele toespraken heeft men het over een ‘goede raadsvoorzitter’ en een gemoedelijke, rustige burgervader die ‘wars is van uiterlijk vertoon’. Hoogkamp krijgt onder meer een bureau, een transistorradio en een reis ten geschenke. Met een inzameling onder de burgerij is het geld daarvoor bijeengebracht. Veel mensen hebben iets gegeven, maar er zijn ook principiële weigeraars geweest, onder het motto dat ‘zo’n man het niet heeft verdiend’.

Tussen de bedrijven door legt de vertrekkende burgemeester ook de eerste steen voor de nieuwe openbare ULO-school in de woonwijk Oude Ae. Hij weet ’s ochtends nog van niets. Hoogkamp gaat van huis voor de opening van de kleuterschool ‘Somerlust’. Pas daarna wordt hij door wethouder J. Batting (onderwijs) opgeroepen ‘om hem te volgen naar de plaats waarheen ik me zal begeven’. Die plaats blijkt de bouwlocatie van de tweede ULO-school van Veendam te zijn, aan de Voormolenstraat; een gebouw met vijf leslokalen en een vaklokaal voor natuurkunde op een terrein van 5250 meter. Pas op 11 juli hebben B. en W. (feitelijk alleen de wethouders) aan de raad het voorstel voorgelegd de school naar de vertrekkende burgemeester te noemen. ‘Mocht u zich hiermede niet kunnen verenigen, dan gelieve u dit vóór maandag a.s. aan de gemeentesecretaris te melden’. Het is een min of meer spontane actie geweest en bezwaren blijken er niet te zijn. Bij de bouwplaats aangekomen, krijgt de burgemeester te horen dat dit de ‘Burgemeester Hoogkamp School’ wordt. Hij reageert beduusd, maar dankbaar.

11. De nieuwe naam van ‘Gymzaal Noord’

In het begin van de 21^e eeuw wordt het gebouw waarvoor Hoogkamp in 1963 de eerste steen heeft gelegd (officieel de ‘Burgemeester Hoogkamp School’, maar in de buurt bekend als ‘de Hoogkamp’) gesloopt. Er komt een gymnastiekzaal voor in de plaats. Het Wijkteam Noord zoekt voor de gymzaal/sporthal, die

voorlopig ‘Gymzaal Noord’ heet, een geschikte naam. De website ‘Parkstad Veendam’ geeft op verzoek van het wijkteam bekendheid aan de prijsvraag die daarvoor wordt uitgeschreven. Willem van der Werf, inwoner van Veendam en zelf eigenaar van de website, komt vervolgens met het idee de naam van de school die altijd op die plek heeft gestaan, op een bepaalde manier te laten terugkeren in de naam van de gymzaal. Hij voelt zich verbonden met de school, waar hij en zijn kinderen zelf op hebben gezeten. Verder zit er niets achter. De vroegere burgemeester betekent niets voor hem. Hij is gehecht aan dit stukje geschiedenis van de wijk en wil het laten voortleven. Als het Wijkteam de suggestie overneemt en de naam ‘de Hoogkamp’ bekend wordt gemaakt, krijgt Van der Werf (die als prijs een bos bloemen heeft gekregen) vanuit de wijk veel positieve reacties.

De wijk herinnert zich ‘de Hoogkamp’ als een markant element in Veendam-Noord. J.A. Hoogkamp, de burgemeester in oorlogstijd, is in vergetelheid geraakt.

12. Slotopmerkingen

Was Hoogkamp een dubieuze burgemeester? Het antwoord hangt af van de gehanteerde maatstaf. Hij werd in 1939 benoemd vanwege zijn professionele deskundigheid en zijn leidinggevende capaciteiten. Niemand voorzag toen dat er binnen korte tijd ook moreel leiderschap van hem zou worden verlangd. Tijdens de oorlog was hij de verkeerde man op de verkeerde plaats. Enkele burgemeesters zijn erin geslaagd zich moreel staande te houden en tegelijk heel effectief het welzijn van de bevolking te bevorderen. Zij deden dat door de Duitsers zand in de ogen te strooien, op zo’n manier dat het bezettingsregime nog net geen aanleiding zag tot vervanging van de zittende functionaris door een NSB’er. Andere burgemeesters misten daarvoor het morele besef, de intuïtie, het talent om situaties naar hun hand te zetten, het politieke kompas of de moed.

Hoogkamp behoorde tot deze laatste categorie. Een collaborateur was hij niet, althans in de betekenis die na de oorlog aan dat woord werd gegeven. Het nationaal-socialisme stond hem tegen. Hij was er trots op dat de Veendammer secretarie en de politie geen ‘foute’ elementen bevatten. In de personeelsrapporten die hij tijdens de oorlog moest bijhouden beantwoordde hij bijvoorbeeld de vraag hoe een bepaalde ambtenaar tegenover de ‘nieuwe orde’ stond met de woorden: ‘hij is geen nationaal-socialist; is verdraagzaam’. Bij de NSB’ers in Veendam had hij dan ook geen goede naam. Zij noemden hem ‘een volbloed democraat’ (voor hen een scheldwoord) en beschuldigden hem van gechicaneer om te voorkomen dat ‘kameraden’ (= NSB’ers) het gemeentelijk apparaat zouden binnendringen.

Dat is de ene kant van de medaille. De andere is dat Hoogkamp in zijn streven zo lang mogelijk aan te blijven, dingen heeft gedaan die vandaag de dag nauwelijks te bevatten zijn. Als het ergste (de moord op bijna honderd

Veendamers vanwege hun etnische/religieuze achtergrond) niet voorkomen is, hoe kan dan voor ‘aanblijven om erger te voorkomen’ respect worden opgebracht? Het mag worden aangenomen dat Hoogkamp niet beseftte dat de ‘werkverruiming in het oosten’ het voorwendsel was voor systematische moord. De slachtoffers hadden daar zelf ook nog geen duidelijk vermoeden van toen zij zich op het station van Veendam meldden om naar Westerbork te worden getransporteerd. Zelfs de illegale pers sprak in de zomer van 1942 nog over ‘arbeidskampen’. Maar dat hun niets goeds te wachten stond wist iedereen. De uitzonderlijke kwaadaardigheid waarmee de Joden vanaf het begin van de bezetting behandeld waren sprak boekdelen.

Het staat vast dat de gemeente Veendam in 1963, toen de oorlogsgeneratie die alles had meegemaakt nog leefde, welbewust besloot de vertrekkende burgemeester in het zonnetje te zetten door een school naar hem te noemen. Kennelijk vond men het saldo van Hoogkamps verrichtingen tijdens de oorlog en in de wederopbouwperiode positief. Bovendien was de oorlogsgeneratie vertrouwd met de dilemma’s die Hoogkamp had moeten oplossen. Tal van mensen kenden zichzelf goed genoeg om niet met zekerheid te durven zeggen dat zij heel anders zouden hebben gehandeld dan hij. Tussen 1945 en 1963 stond de waardering voor de illegaliteit in heel Nederland op een laag pitje. De jaarlijkse herdenkingen op 4 en 5 mei wekten misschien een andere indruk, maar de meeste Nederlanders hoefden niet zo nodig herinnerd te worden aan de tegenstelling die in de periode 1940-1945 had bestaan tussen degenen die verzet pleegden (een groep die overigens pas na september 1944 werkelijk groot begon te worden) en degenen die de oorlog hadden uitgezeten en er het beste van hadden proberen te maken. Na de bevrijding was zowel de illegaliteit als de fanatieke zuiveraars het zwijgen opgelegd.

De huidige kritiek op ‘de Hoogkamp’ als naam van de sporthal is vooral gebaseerd op Hoogkamps medewerking aan de Jodenvervolging. De ‘berisping zonder openbaarmaking’ die Hoogkamp in 1946 werd opgelegd ging echter over heel andere feiten. Degenen die Hoogkamp na de oorlog moesten beoordelen, beschouwden alles wat met de deportaties te maken had als de schuld van het nationaal-socialisme, de bezetter en de collaborateurs (= mensen die willens en wetens hadden gekozen voor actieve steun aan de ideologie van de vijand). Niet van mensen als Hoogkamp, die per ongeluk voor ‘onoplosbare vraagstukken’ gesteld waren en daarbij fouten maakten.

Het ontwijken van de Jodenvervolging en de schuldvraag, telkens als op de oorlog werd teruggeblikt, is typisch voor die tijd. In de jaren tussen 1945 en 1965 was de holocaust een ‘olifant in de kamer’. Iets waarvan iedereen zich bewust was, maar waarover zo min mogelijk werd gesproken - een loodzwaar onderwerp, omgeven door taboes. Schaamte, schuldgevoel, onbegrip en machteloosheid streden om de voorrang. Weinigen voelden zich persoonlijk schuldig. Het waren de nazi’s geweest die de massamoord hadden bedacht en uitgevoerd; ‘Nederland’ viel weinig te verwijten. Maar het raadsel hoe zo’n

groot percentage van de Joodse bevolking kon zijn omgekomen als alleen de echte nazi's schuldig waren, liet zich niet wegstoppen.

In het midden van de jaren zestig werd de discussie opengebroken. Ten eerste door een aantal nieuwe publicaties die aandacht vroegen voor de keiharde feiten (zoals *Ondergang; De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945* van J. Presser), ten tweede doordat de jongere generaties moeilijke vragen gingen stellen. Daardoor durfde ook de vroegere illegaliteit, die in de eerste jaren na de oorlog 'terug in zijn hok' was gejaagd, zich weer te laten horen.

Zo beschouwd is het onwaarschijnlijk dat er een school naar Hoogkamp zou zijn genoemd als hij pas in 1968 met pensioen was gegaan in plaats van vijf jaar eerder.

Aan het einde van deze rapportage nog iets over de verdere levensloop van een paar hoofdrolspelers.

Johan Anne Hoogkamp verhuist na zijn pensionering eerst voor korte tijd naar een ander adres in Veendam (Julianalaan), vervolgens naar Groningen, Haren en Velp. Meteen na zijn pensionering wordt hij nog twee maanden waarnemer in Zuidhorn, als burgemeester A.W. Stronkhorst zijn ambt wegens ziekte niet kan vervullen. Hij overlijdt op 27 maart 1975 in Velp als weduwnaar.

Hendrik (Henk) Dekker, die al op 1 januari 1924 als gemeente-ontvanger in dienst is gekomen, kan - zoals iedereen beseft - na de confrontatie met Hoogkamp moeilijk in zijn oude functie terugkeren. Hij heeft zich onderscheiden in het verzet en is bekend komen te staan als een goed organisator. Daardoor dient zich een logische oplossing aan. In 1946 wordt hij burgemeester van Brummen. Deze functie vervult hij tot zijn pensioen in 1955. Er wordt in Brummen een school (!) naar hem genoemd.

Berend Eenjes is in 1937 uit meer dan honderd sollicitanten benoemd tot (inwonend) conciërge van het gemeentehuis. Tijdens de oorlog maakt hij van het gebouw een centrum van verzetsactiviteit. Enige tijd na de bevrijding wordt hij bestuurlid van het district Groningen-Drenthe van de Stichting 1940-1945. Daardoor is hij betrokken bij de toekenning van weduwen- en wezenpensioenen aan de nabestaanden van A.G. Swart, J. Bruggema en andere gevallen uit Veendam. De relatie tussen Eenjes en Hoogkamp blijft (begrijpelijk) moeizaam. In 1984 wordt Eenjes door het *Nieuwsblad van het Noorden* geïnterviewd. Op basis daarvan schrijft de krant op 3 mei: 'Op het gemeentehuis van Veendam kreeg hij overigens later voor zijn opmerkelijk verzetswerk nog de rekening gepresenteerd. Volgens Eenjes werd hij stelselmatig getreiterd door de "gezuiverde" burgemeester en zijn secretaris. Ze verhinderden volgens hem ook, dat hij promotie als bode op het provinciehuis kon maken. Eenjes' vertrouwen in

de overheid kreeg er een deuk door, hetgeen er de reden van is geweest dat hij bij zijn afscheid in 1969 als conciërge de Koninklijke onderscheiding weigerde.’

De onderwijzer Huib Ottevanger, die na zijn keuze voor het verzet via de bekende Wim Speelman (op 19 februari 1945 gefusilleerd) lid is geworden van de ‘*Trouw*’-groep, wordt burgemeester in achtereenvolgens Ulrum, Kollumerland en Achtkarspelen [Buitenpost].

Nico Bolkestein, voor de oorlog belasting-inspecteur in Veendam en secretaris van de SDAP-afdeling, daarna gedeputeerde en na de bevrijding kabinetchef van Commissaris Edzo Ebels, wordt burgemeester in achtereenvolgens Middelburg en Deventer.

Wim Offerhaus wordt in 1954 Commissaris van de Koningin in Groningen en vervult deze functie tot zijn dood in 1961.

Jan Eppinga, de politieman die tijdens de oorlog in het verzet heeft samengewerkt met Swart en Dekker, wordt een paar dagen na de bevrijding tot korpschef van Veendam benoemd. Zoals in deze rapportage wordt vermeld getuigt hij begin 1946 zeer positief over Hoogkamp. In 1948 krijgt hij wegens hardnekkige gezondheidsproblemen ‘op de meest eervolle wijze’ ontslag. Hij ontvangt daarna een verzetspensioen van de Stichting 1940-1945.

13. Over de auteur

Geboren in Heiloo (1949).

Middelbare school in Amsterdam.

Na het kandidaatsexamen geschiedenis leraar aan de RSG Winkler Prins in Veendam (1972-1973).

Na de promotie in 1980 (het proefschrift ging over H. Colijn en de ARP) anderhalf jaar voor onderzoek en onderwijs in de VS (Michigan).

Vanaf 1991 hoogleraar eigentijdse geschiedenis aan de RUG.

In 2014 gepensioneerd.

Voorlopig laatste publicatie (Uitgeverij Prometheus, 2015): Haast om te sterven. Het korte leven van verzetsman Fritz Conijn.

Van 1982 tot 1990 wethouder (van 1978 tot 1990 raadslid) van de gemeente Warffum.

Dank aan Erica Bronsema en Gerry Dijk van de gemeente Veendam voor hun behulpzaamheid.

Dr. Peter Romijn van het NIOD, dr. Guus Meershoek van de UTwente en de heer H. Venema (de auteur van het in de tekst genoemde boek over de etnisch-religieuze zuivering in Groningen) hebben een eerste versie van deze rapportage gelezen en feedback gegeven. Ook aan hen veel dank.